

Õpetajate seminar 1920.–1930. aastatel – haridusprobleem Eestis ja mujalgi

VÄINO SIRK

Läänemaa seminar ning selle algkool remonditud ja kohandatud Uuemõisa härrastemajas Haapsalu idapiiril. Rmt: Läänemaa Õpetajate Seminar 1921–1931. Haapsalu, 1931.

19. sajandit võib eesti kultuuriloos pidada seminaride sajandiks. Seminari ülesanne oli peamiselt talupojaseisusest andekaid noori koolitada oma keskkonnas haritumaks, stabiliseerivaks kihiks: koolmeistriteks, köstriteks ja vallakirjutajateks. Seminaridest – neid oli Eestis 19. sajandil üheksa – võrsus rida eesti kultuuri suurkujusid: Carl Robert Jakobson, Friedrich Kuhlbars, Aleksander Saebelman-Kunileid, Ado Grenzstein, Mihkel Kampmaa (Kampmann), Anton Jürgenstein jt.

19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul seminaridel enam nii suurt

hariduslikku tähtsust ei olnud, sest eestlasi pääses järjest enam gümnaasiumidesse, reaalkoolidesse ja sealt kõrgkoolidesse. Pealegi suleti enamik seminare venestuse tulekul.

Tsaariaja lõpuaastail töötas Eestis kaks riiklikku õpetajate seminari: Tartus ja Rakveres. Need olid vene õppekeele poeglaste õppeasutused, mis ei andnud täielikku keskharidust. Küll aga võrsus neist tublisid kooliõpetajaid, kultuuri- ja ühiskonnategelasi, Eesti sõjaväelasi. Mõlemad vene seminarid lõpetasid tegevuse 1918. aasta veebruaris.

Eesti Vabariigis ei olnud tsaariaegne haridussüsteem vastuvõetav ja see korraldati otsustavalt ümber. Keeruline, paljude koolitüüpidega (sh tupikkoolid) koolikorraldus asendati selge, lihtsa ühtluskooliga, mille peamised lülid olid 6-klassiline avalik algkool, 5-klassiline keskkool (ehk gümnaasium) ja ülikool. Avaliku algkooli lõputunnistus andis õiguse astuda keskkooli, keskkooli lõputunnistus – ülikooli.

Vaatamata Eesti haridustegelaste ja poliitikute-seadusandjate püüdlustele ning tarmukale pealehakkamisele selgus peagi, et tõhusa, otstarbeka ja harmoonilise haridussüsteemi loomine on pikaajaline, suuri vaimseid ja ainelisi ressursse nõudev protsess. Esialgu ei suudetud kutsekoole kuigi hästi sobitada ühtluskooli süsteemi. Keskkooli püüti kujundada massikooliks, mis esialgsele edule vaatamata kujunes arvatust raskemaks ülesandeks. Keskkooliõpilaste arv, mis 1924/25. õppeaastaks tõusis peaaegu 19 000-ni, langes 1933/34. õppeaastaks 11 895-le, allapoole isegi 1920/21. õppeaasta tasemest.¹ Püüti kindlustada sotsiaalset õiglust ja võrdsust hariduse saamisel, ei suudetud aga tagada kesk- ja kõrgkooliõpetuses ühtlast kõrget taset ja lõpetajatele töökohti. Hariduse levik näis toimuvat harituse arvelt. Alahinnati selektsiooni-printsipi ega mõistetud alati eri kooliastmete ja koolitüüpide kvalitatiivseid erinevusi ning ülesandeid.²

¹ Õ. Elango, Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis 1919–1940. Tallinn, 1972, lk 254.

² Iseloomulikult oli "Eesti Vabariigi Tartu Ülikooli seaduses" (1925) ülikooli üks peaülesandeid "viia teadust rahva keskele", sellele järgnes alles nõue valmistada "riigi ja rahva tööle tarvilikkude eriteadmistega varustatud asjatundjaid". Kuid "Ülikoolide seadus" (1937) teaduse populariseerimist ülikoolidelt enam ei nõudnud.

³ J. Tork, Seisata, rändur! Mälestusraamat. Koost V. Klement ja A. Tork. Maarjamaa. Toronto, 1993, lk 27.

⁴ A. Lepp, Lõpetanute arv õppeasutis 1919–1939. a. – Eesti Statistika 1940, nr 1–6, lk 227.

Koolivõrgu kiire laienemine tingis õpetajate ettevalmistamise kiirmeetodil. Kõikjal üle maa korraldati juba 1919. aastast algkooliõpetajate kursusi, Tartu ülikooli juures aga keskkooliõpetajate asetäitjate kursusi. Pedagoogide väljaõpetamine kursustel kestis 1920. aastate teise pooleni.

Keskkooliõpetajate ettevalmistamine toimus Tartu ülikooli akadeemilises miljöös ja selle probleemid ei äratanud laiemat tähelepanu. Teisiti oli algkooliõpetajate koolitusega.

Algkooliõpetajate korrapäraseks ja põhjalikumaks väljaõpetamiseks avati eesti õppekeelele seminarid 1919. aastal Tartus, Rakveres ja Tallinnas, 1921. aastal Võrus ja Haapsalus (Läänemaa seminar).

Seminaridel oli õnne juhatajatega: nende hulgas oli silmapaistvaid koolitegelasi, otse pedagoogikateadlasi nagu Juhan Tork Tartus, Johannes Käis Võrus, August Kuks Tallinnas ja Voldemar Raam Rakveres. Tartu seminarile oli iseloomulik, et tunde andsid ka ülikooli õppejõud ja teised teadlased nagu Albert Saareste, Peeter Treiberg (Tarvel), Paul Kogerman, Richard Kleis, Juhan Kõpp jt. Mitmed õpetajad kirjutasid heatasemelisi kooliõpikuid.

Seminarid kujunesid pedagoogilise mõtte levitamise keskusteks, mõnel puhul võib kõnelda isegi teaduslikust dimensioonist, mis tsaariaegsetel seminaridel puudus. Nii tõi laia silmaringiga J. Tork, kes pedagoogilistesse moevooludesse suhtus kriitiliselt ja valival, juba 1921. aastal seminarile Leipzigit eksperimentaalpsühholoogia laboratooriumi sisse-seade, mis alustas tööd veidi enne kui vastav laboratoorium Tartu ülikoolis (1922).³ Aastail 1919–1921 avatud seminarid lõpetas 1694 õpilast (697 poeglast, 997 tütarlast).⁴ Nad aitasid muuta õpetajate noorema põlvkonna mõtelaadi, teadmisi ja oskusi vastavalt koolielus toimunud murrangule, paljud neist rakendasid algõpetuse metoodikas uuendusi (üldõpetus, individuaalne tööviis jne), mis äratasid naabermaadeski tähelepanu. Kõige aktiivsemalt tehti kooliuuendustööd Võru ja Rakvere seminaris.

Õpetajate seminarid töötasid Riigikogu poolt 16. oktoobril 1923 vastu võetud seaduse alusel, mille kohaselt seminar oli algkooliõpe-

tajaid ettevalmistav keskkool.⁵ Kursus oli 6-aastane (6 klassi). Esimesse klassi võeti 6-klasliste algkoolide lõpetanuid. Nii kestis õppetöö 7. kuni 12. kooliaastani ja oli ühe aasta võrra pikem kui avalikes keskkoolides (§4, §11). Kaks esimest klassi töötasid gümnaasiumi alamastme õppekava järgi, III ja IV klass jätkasid üldhariduse andmist, pakkudes siiski ka õpetajatöös vajalikke oskusi, V ja VI klass kandsid üldharidusliku kõrval pedagoogilist erilaadi, kusjuures viimases klassis pandi tublisti rõhku õppepraktikale (§4). Seminarilõpetanul oli õigus astuda ülikooli ja paljud kasutasidki seda võimalust. Nii olid seminarid lülitatud ühtluskooli süsteemi ja nende lõpetanuid ei püütud kinnistada algkooliõpetaja sotsiaalses seisundis, nagu see oli tsaariajal. Eesti riigi seminaride seadus lihtsustas edasipüüdliku algkooliõpetaja pääsu kõrgharilaskonna hulka ja väärtustas algkooliõpetaja kutset.

Võrreldes tavaliste avalike keskkoolidega, oli seminaridel erijooni. Gümnaasiumi õppematerjal tuli seminaris läbida paralleelselt pedagoogiliste teadmiste ja oskuste omandamisega. Õpilaste vastuvõtt seminaris toimus õppidasoovijate suure arvu tõttu katsete ja isegi intelligentsustestiga ning seminarilõpetaja palk oli ühe palgaastme võrra kõrgem kui gümnaasiumis. Nii kujutasid seminarid endast mitmekesistavat nähtust Eesti noores rahvuslikus haridussüsteemis.

Ent ometi algas juba 1920. aastate algul äge poleemika õpetajate seminaride ümber. Viimastele heideti ette kulukust, noorte maaelust võõrutamist, pahempoolsete vaadete taimelavaks kujunemist jm. Leiti, et seminar kinnise õppeasutusena, kus on rohkesti vaesema rahvakihi lapsi, ei soodusta õpilastel avarama maailmavaate kujunemist.⁶ Nii seminarid kriitiseerides kui ka kriitikat tõrjudes kalduti ajuti poleemilistesse liialdustesse. Tegelikult ei valitsenud eesti seminarides mingi suletud "kloostrikord".

Otseselt seminaride töökorralduse kohta esitati järgmisi arvustavaid mõtteid:

1. Seminaris tuleb kuue õppeaasta jooksul anda nii üld- kui ka pedagoogilist ettevalmistust, mistõttu viimane jääb pinnapealseks.

A. Kuksi järgi kulus seminaris 5/6 õppeajast üldharidusele ja vaid 1/6 kutseks valmistumisele.⁷ Tartu ülikooli erakorraline professor Gerhard Rägo arvas koguni, et kahe nii erineva eesmärgi üheaegsel taotlemisel ei saavutata kummagi puhul head tulemust.⁸

2. Eesti algkool oli vaid kuueaastane, seminaris astuti 13–14-aastaselt, mil teadlik kutsevalik ei ole võimalik. Seminaris peeti kohas- teks oludes, kus keskkoolilõpetajaid oli napilt (nagu Tsaari-Venemaal). Eestis andis kiiresti arenev gümnaasium piisavalt lõpetajaid, pigem oli siin probleemiks neile töö ja edasi- õppimise võimaldamine. Seepärast soovitati seminarid asendada kaheaastase kursusega pedagoogikainstituutidega (hiljem võeti kasu- tusele termin "pedagoogium"), kuhu võetaks gümnaasiumilõpetanuid võistluseksamiga.⁹

Seminaride kaitsjad osutasid seminaride headele töötulemustele, rõhutades lõpetanu- te küllaltki suurt arvu ja paljude seminariharidusega noorte õpetajate kooliuuenduslikku indu. Hoiatati, et pedagoogikainstituuti läheki- dsid õppeedukuselt nõrgemad keskkoolilõpetanu- tud, samuti tütarlapsed, mis kiirendaks alg- kooliõpetajaskonna feminiseerumist.

Seminaris omandatavat õpetajale vajalikud laulmis-, joonistamis- ja käsitööoskused kind- lamini kui kaheaastases instituudis. Mitte ainult seminarides, vaid ka gümnaasiumides leidis küllalt pahempoolse maailmavaatega noori.¹⁰

Siiski pidi Tartu seminaris direktor J. Tork 1925. aastal möönma: "Teiselt poolt püüdsid kommunistid, teadlikud seminaride tähtsu- sest, just siin mõju avaldada. Ei ole imestada siis, et üksikud seminarilõpetajad asjasse

⁵ Riigi Teataja 1923, 23. okt, nr 123, lk 866–868.

⁶ A. Kuks, Algkooli õpetajate kutseline ettevalmis- tus. – Kasvatus 1922, nr 17, lk 278, 280.

⁷ A. Kuks, Algkooli õpetajate kutseline ettevalmis- tus. – Kasvatus 1922, nr 16, lk 261.

⁸ Eesti Ajalooarhiiv (EAA), f 2100, n 4, s 587, l 30–31.

⁹ Eesti Riigiarhiiv (ERA), f 1108, n 3, s 186, l 92.

¹⁰ Võru Õpetajateseminar. Tegevus ja uuendus- püüded. Toim J. Käis. Tartu, 1936, lk 93.

segatud leiti olevat.”¹¹ Juba 1921. aastal tunnistas Tartu seminari õppenõukogu, et mõned õpilased teevad teiste hulgas riigivastast agitatsiooni. Nad olid “niivõrd poliitilisele kirele andunud”, et muud huvid jäid tagaplaanile.¹² Pärast 1. detsembri 1924 mässukatset tagandati Tallinna seminari direktor Hans Roos “nõrga järeelvalve pärast temale alluvas õppeasutuses”.¹³ Asemele määrati Tallinna koolinõunik A. Kuks.

Algkooliõpetaja oli palgaline, seejuures suhteliselt väikese palga saaja, mis lõi teatava eelsoodumuse vasakpoolsusele. Pealegi puutus õpetaja tihedalt kokku vaesuse ja harimatusega koolipiirkonnas, mis omakorda toitis empaatilist ja ühiskonnakriitilist meelt. Seminaride nagu teistegi keskkoolide õpetajate hulgas oli vasakpoolsete vaadete esindajaid. J. Käis teatas 1930. aastal Haridus- ja Sotsiaalministeeriumile: “... on ainult teada, et seminari 26-päälisest õpetajate perest on 5–6 sotsialistliku ilmavaatega õpetajat (nende hulgas ka mina isiklikult).”¹⁴ Asi ei olnud ainult maailmavaates. J. Käis ja mõned temale alluvad õpetajad kuulusid ka sotsialistlikku parteisse ja võtsid poliitilisest elust aktiivselt osa. Õpetajate eeskuju mõjutas paratamatult õpilasi, kellest mõned ületasid oma tegevuses lubatu piirid.

¹¹ J. Tork, Seminaride kaitseks. – Kasvatus 1925, nr 6, lk 185.

¹² ERA, f 1108, n 4, s 417, l 6–9.

¹³ L. Andresen, Õpetajate seminarid Atastes, Valgas ja Tallinnas. Tallinn, 1990, lk 13.

¹⁴ ERA, f 1108, n 4, s 428, l 273

¹⁵ O. Kivine, R. Rinne, Education of the Elementary-school Teachers and Images of Citizenship in Finland during the 19th and 20th Centuries. – Scandinavian Journal of Educational Research. Volume 39, Number 3, 1995, lk 238.

¹⁶ J. Parijõgi, Rakvere Seminar Virumaa haridusallikana. – Rmt: Meie kool. Mälestusi ja mõtteid RÕS-ist. Koost E. Molotok. Tallinn, 1991, lk 55.

¹⁷ J. Käis, Algkooli-õpetajate ettevalmistuse pedagoogilised ja sotsiaalsed alused. – Rmt: J. Käis. Kooli-raamat. Koost. F. Eisen. Tartu, 1996, lk 258.

¹⁸ F. Eisen, Kooliuuenduse liikumisest Eestis 1918–1940. Tallinn, 1995, lk 54.

Tulevaste õpetajate meelsust jälgis aga ka demokraatlik riik ja ühiskond. See ei olnud iseloomulik ainult Eestile või Eestiga samal arengutasemel olevatele riikidele. Ka Soome ja teiste Põhjamaade hariduse uurijad on näidanud, et seoses üldise valimisõiguse kehtestamisega pandi 20. sajandi alguses algkooliõpetajale vastutus kasvava põlvkonna kujundamise eest demokraatlikuks ja vastutuvõimeliseks kodanikkonnaks. Vastavalt sellele pöörati erilist tähelepanu õpetajaskonna täiendamisele, tema usaldatavuse ja lojaalsuse kontrollimisele.¹⁵ On mõistetav, et Eestiski reageeriti vasakpoolsuse, seda enam äärmusvasakpoolsuse ilmingutele õpetajate ettevalmistusasutustes eriti teravalt.

Jüri Parijõgi (Parinbak), kes töötas Rakvere seminari harjutuskoolis, rõhutas, et seminari pääsesid just andekamad, sest seleksioon oli tugev. Seminari kasvandikest tuli juhtivaid tegelasi Kaitseliidule ja Naiskodukaitsesele.¹⁶ Valdav enamik seminariharidusega õpetajatest olidki usaldusväärsed Eesti kodanikud. Ka mõjukas Eesti Õpetajate Liit (1929/30. õppeaastal 3586 liiget) oli seminaride allesjätmise poolt.

Seminare on 1920.–1990. aastateni püütud mõnevõrra müstifitseerida kui Eestile ainulaadselt tõhusat institutsiooni, mis lahendab õpetajate ettevalmistamise küsimuse. Seminari eriliseks vooruseks on peetud, et sinna võeti õpilasi otse algkoolist, kelle konkreetset mõtteviisi ei olnud gümnaasiumi abstraktne ainekäsitus ja formaalne loogika mõjutanud.¹⁷ Selle kummalise väite, nagu oleks haritus takistuseks kutse omandamisel või õpetajatöös, on pedagoogikahariduse praktika kummutanud.

Seminarid asutati aastail, mil ajavaim oli aldis uuendustele. Algkoolis, kuigi mitte kaugeitki kõikjal, levisid kooliuuenduslikud tööviisid. Õppetöö metoodilise korralduse poolest jäid gümnaasiumid üldiselt traditsioonilistele alustele, kuid paranes näitlikustamine ja õppetöö sisus toimusid suured muutused vastavalt iseseisva riigi ja emakeelse kooli vajadustele ning taotlustele.¹⁸ Eesti ühiskonna mentaliteet muutus, vasakpoolsus taandus. Juba I Riigikogus (1920–1923) tugevnesid

parempoolsed jõud. Ometi pidi see Riigikogu enneaegselt laiali minema. Nimelt selgus rahvahääletusel, et enamus osalenutest pooldas usuõpetust koolides, mis tähendas umbusaldusavaldust parlamendilegi. Traditsiooniliste väärtuste juurde pöörduti osaliselt tagasi. Haridusministeerium kooliuuendusliikumist, mida seminarid suuremal või vähemal määral õhutasid, üldiselt ei soosinud. Riigi algusaastate optimismi õhkkonnas kujundatud haridussüsteemi ja koolivõrgu korrigeerimine algas juba 1920. aastatel, see protsess haaras peagi ka algkooliõpetajate ettevalmistamist.

1928. aastal kehtestati "Tallinna pedagogiumi seadus", mille alusel Tallinna seminar muudeti kutse-, alg- ja täienduskoolide õpetajate pedagogiumiks.¹⁹ 1. augustist 1930 suleti valitsuse otsusel Võru seminar. Läänemaa, Rakvere ja Tartu seminar suleti 1932. aastal. Sulgemist põhjendati nii algkooliõpetajate üleproduktiooni kui ka 6-klassiliste seminaride ülalpidamise kulukusega. Oma osa oli ka algkooliõpilaste arvu vähenemisel: kui 1922/23. õppeaastal käis algkoolis 121 888 õpilast, siis madalseisu ajal 1928/29. õppeaastal vaid 92 839.²⁰

Haridusloolises kirjanduses on seminaride sulgemise peapõhjusena sageli nähtud sisepoliitilist võitlust, isiklike vastuolusid, eriti rõhutatud pastorist haridusministri, Kristliku Rahvaerakonna juhttegelase Jaan Lattiku ja agronoomist haridus- ja sotsiaalministri, Põlumeeste Kogude tegelase Jaan Hünersoni, samuti Kristlikku Rahvaerakonda kuulunud keskkoolidirektorite Heinrich Nikolai Baueri (haridusminister 1921–1922) ja Nikolai Kanni vaenulikkust seminaride vastu. Eesmärgiks olnud nende likvideerimisega muuta õpetajakonna sotsiaalset koostist ja meelsust.²¹ Seminaride likvideerimist on peetud haridusala seks veaks, väärsammuks²² või tagurliku koolipoliitika viljaks.²³ Parteiline kuuluvus ei olnud siiski ainumäärav: kõik seminaride mõjukad kritiseerijad ei olnud parempoolsed. Näiteks A. Kuks oli tööerakondlane. Algkooliõpetajate ettevalmistamise ümberkujundamist pooldasid ka teadlased (G. Rägo jt).

1923. aasta seaduse alusel tegutsenud seminaride sulgemist on kirjeldatud valdavalt hariduspoliitilise probleemina, rõhuasetusega just poliitilisel aspektil, vähem tähelepanu on osutatud kaasnenud majandus- ja sotsiaalprobleemidele. Käesoleva kirjutise eesmärk on, poliitilist külge ja teisi nimetatud asjaolusid eitamata, rõhutatumalt esile tuua seminaride tegevuse ja nende sulgemisega seotud haridustaotlusi ning -motive.

Oluline on mõista, et tegemist ei olnud ainult Eestile iseloomuliku nähtusega: algkooliõpetajate ettevalmistamise erinevate teede ümber kees võitlus paljudes maades nii Lääne-Euroopas kui ka uutes riikides. Et sisepoliitilised suhted, majandustase ja traditsioonid olid neis maades erinevad, peaks õpetajate ettevalmistamise alaste otsingute sarnasuse põhjus peituma milleski muus. Ilmselt on asi ühiskondliku pedagoogika üldistes suundumustes, hariduse seesmisest arenguloogikas, algkooliõpetaja kutse tähtsustamises, püüdes tõsta algkooliõpetaja ettevalmistust kõrgemale 18.–19. sajandist päritud mallidest.

Nendes Euroopa maades, kus algkooliõpetajate ettevalmistus jäi alla gümnaasiumitase-mest või vaevalt vastas sellele, peeti pedagoogikaharidust otse puudulikuks. Võrdlemisi heaks hinnati algkooliõpetajate väljaõpet Šveitsis, kus seminari astuti 7–9aastase algkooli järel ja viibiti seal veel enamasti 4–5 aastat. Ent uusi lahendusi otsiti 1920. aastatel Šveitsiski, muuseas peeti vajalikuks algkooliõpetajaid ka ülikoolides välja õpetama hakata ja peagi selleni jõutigi. Eesti seminarid olid oma õppeaja pikkuselt (arvestatud ka eelharidust) ehk mõnest Šveitsi seminarist ees, enamasti aga jäid neist ikkagi maha. Seega vastas Eesti algkooliõpetajate ettevalmistus Euroopas aktsepteeritud miinimumnõuetele,

¹⁹ Riigi Teataja 1928, 15. juuni, nr 48, lk 544.

²⁰ Eesti arvudes 1920–1935. Tallinn, 1937, lk 271.

²¹ Ö. Elango, Hariduspoliitika ja õpetajaskond..., lk 132, 138.

²² F. Eisen, Algkooliõpetajate ettevalmistusest iseisvuse aastail. – Haridus 1990, nr 7, lk 46.

²³ Meie kool. Mälestusi ja mõtteid RÕS-ist. Koost E. Molotok. Tallinn, 1991, lk 32.

kuid mitte enam. Luksemburgis lõpetati seminar 14. kooliaastal, õpetaja kutseeksami anti veel kaks aastat hiljem.

Austrias toimus 1920. aastatel võitlus seminaride pooldajate ja vastaste vahel. Vabameelsemad ringkonnad pidasid seminare aegunuiks ja taotlesid pedagoogilisi institutute ülikoolide juures, vanameelsed seisid aga seminaride kaitsel.

Ameerika Ühendriikides koolitati algkooliõpetajaid kaheaastase kursusega õppeasutustes, mis järgnesid 8-aastasele algkoolile ja 4-aastasele keskkoolile (*High School*). Sedagi peeti napiks ja õpetajate ettevalmistusasutusi hakati muutma 4-aastasteks (*College*'i, s.o kõrgema eriõppeasutuse tasemele vastavateks).²⁴ Õpetajaid ettevalmistavate kolledžite arv neljakordistuski aastail 1920–1940.²⁵

Saksamaa põhiseadus (1919) nägi ette, et õpetajate ettevalmistust korraldatakse kõrghariduse põhimõtetel.²⁶ Lähtuti sellest, et ühtluskooli õpetajaskond peab olema ühtne ka oma hariduse põhialustelt.²⁷ Liidumaadel oli siiski lubatud korraldada õpetajate koolitust oma võimaluste ja vajaduste kohaselt. Mõnel maal jäadi vanade tavade juurde, kuid näiteks

Saksimaal suleti viimased seminarid 1928. aastal.²⁸ Saksimaal nagu ka Tüüringis loodi algkooliõpetajate ettevalmistusasutused ülikoolide juures. Preisimaal asutati pedagoogilisi akadeemiaid (mida küll ei tahetud tunnustada täielike kõrgkoolidena ja millest suur osa 1930. aastate alguses suleti).²⁹

Algkooliõpetajate väljaõppe akadeemilises oli aktuaalne paljudes maades ja Eestigi ei saanud sellest mööda vaadata.

Tööerandlik haridusminister Alfred Julius Mõttus pöördus 1928. aastal Tartu ülikooli valitsuse poole: "Tuleb otsusele jõuda, et küsimuse parema lahenduse annab algkooli õpetajate teaduslik ettevalmistamine ülikoolis..."³⁰ Ühtlasi pidid esialgu alles jääma ka seminarid. A. Mõttuse ettepanek jäi ellu viimata, kuid on tähelepanuväärne, et professorid P. Pöld, J. Köpp ja G. Rägo sellele poolehoidu avaldasid.

Õpetajate ettevalmistuse korralduses oli ilmne vastuolu: nimelt püsis seminarides otsekui tsaariaja hingusena õpetajate ettevalmistamine algkooli baasil (ehkki seminari lõpetanud loeti nüüd keskkorralduse saanuteks). Samal ajal keskkooliõpetajate ettevalmistamine toimus toetudes gümnaasiumi- ja ülikooliharidusele. Säilis seisusliku koolisüsteemi jäänuk, mida võis põhjendada majanduslikult, kuid mitte hariduslikult: nii alg- kui keskkooliõpetaja töö oli võrdselt vastutusrikas ja komplitseeritud, ka algkooliõpetaja vajab kõrgetasemelist ettevalmistust psühholoogia, pedagoogika, sotsiaalteaduste jm alal. See vastanuks ka ühtluskooli põhimõttele.

Oli veel üks aspekt, mida seminaride kaitsjad ei tahtnud märgata: rahva haridustase tõusis, üha enam astus algkooli õpilasi, kelle vanematel oli kesk- või kõrgharidus. 1920. aastate seminarist tulnud õpetaja pidi aga olema neilegi autoriteediks ja nõuandjaks kasvatus- ja muudes küsimustes. Seda mõistis aga G. Rägo, kes 1928. aastal kirjutas: "Ei tohiks olla kahtlust, et laiem silmaring ja suurem teadusline ja oskusline bagash, mida annaks akadeemiline stuudium, kaasa mõjub selleks, et meie rahvakooli õpetaja ka edasi jääb meie rahva vaimliseks juhiks ja tema edu hingedeks."³¹

²⁴ ERA, f 1108, n 3, s 186, l 78–79.

²⁵ J.D. Pulliam, *History of Education in America*. Fourth Edition. Merrill Publishing Company. Columbus, Toronto, London, Melbourne. (1987), lk 165.

²⁶ G. Anschütz, *Die Verfassung des Deutschen Reichs vom 11. August 1919. Mit Erläuterungen und Sachregister*. Verlag von Georg Stilke in Berlin. 1921, lk 229.

²⁷ J. Tews, *Ein Volk – eine Schule. Darstellung und Begründung der deutschen Einheitsschule*. A.W. Zickfeldts Verlag. Osterwieck/Harz, 1919, lk 229.

²⁸ K. Galuschka, *Grundzüge des deutschen Schulrechts. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der juristischen Doktorwürde der Rechts- und Staatswissenschaftlichen Fakultät der Schlesischen Friedrich-Wilhelms-Universität Breslau*, 1930, lk 79.

²⁹ Pedagoogiliste akadeemiate koondamine Preisimaal. – *Kasvatus* 1932, nr 6, lk 283–284.

³⁰ EAA, f 2100, n 4, s 587, l 1.

³¹ EAA, f 2100, n 4, s 587, l 41. G. Rägol on siin juhtunud väike sõnavääratus: Eesti Vabariigis tulnuks rääkida "algkoolist", mitte "rahvakoolist".

12. mail 1931 võttis Riigikogu vastu "Pedagoogiumide seaduse"³² ja samal aastal alustas tegevust Tartu Pedagoogium. Nüüd tegutses Eestis kaks pedagoogiumi: Tallinnas ja Tartus, rohkem neid ei asutatudki. Pedagoogiumid olid kaheaastase kursusega õppeasutused, milles algkooliõpetajate ettevalmistamine põhines gümnaasiumil (§16). Õppeprotsessis võeti eeskju kõrgkoolilt: toimusid loengud ja seminarid, kevadel korraldati eksamid (kollokviumid). Mõned aastad hiljem, 1930. aastate teisel poolel, hakati küll "akadeemilist haridust" piirama ja harilikku koolikorda sisse seadma.³³ 1935. aastani tegutsesid pedagoogiumide juures veel seminariharud, et endiste seminaride õpilased saaksid õpingud lõpule viia. Sellega oli lõppenud 1923. aasta seaduse alusel töötanud "seminaride ajastu" (J. Käisi väljend).

Kahtlemata etendasid seminarides õppinud väga suurt (F. Eiseni järgi otsustavat³⁴) osa Eesti algkooli viimisel uuele tasandile. Kuid üldhinnangu andmisel 1923. aasta seaduse alusel töötanud seminaride haridusloolisele tähendusele tuleb arvestada, et neis õppinud moodustasid ikkagi väiksema osa algkoolide õpetajaskonnast.

Euroopas ja Põhja-Ameerikas oli märgatav suundumus, et seal, kus õpetajate koolitamisel pedagoogilistele ainetele eraldatud õppeaeg oli lühike, püüti seda pikendada.

Pedagoogiumides tuli õpetajatööks valmistuda kahe aasta jooksul. Üsna varsti leiti, et kitsama eriala võib kahe aastaga omandada, aga algkooliõpetajale ei suudeta selle ajaga kõiki teadmisi ja oskusi anda.³⁵ 1936. aastal nentis J. Käis, et "uus õpetajaid valmistav õppeasutis, mille eeskujuks võeti Saksamaa pedagoogilised akadeemiad või instituudid, ei ole kaugeltki nii ideaalne, kui seda alul arvati"³⁶. Ta lisis, et ka Soomes on poolehoid seminaridele viimasel ajal tugevnenud. Aastakümneid hiljem on eesti pedagoogiumi rajaja A. Kuks ka ise tunnistanud, et õppeaeg pedagoogiumis oli liiga lühike, seda oleks tulnud pikendada 1–2 aasta võrra.³⁷ Sellega oleks pedagoogium muudetud tõeliseks kõrgemaks eriõppeasutuseks, mida kahjuks siiski ei tehtud. Ikkagi võib pedagoogiumi hinnata kui tulevikku silmas

pidades tehtud katsetust, sammu akadeemilisuse suunas algkooliõpetajate ettevalmistamise muutuste- ja otsinguterohkes ajaloos.

Võimaluse uueks ümberkorralduseks avas üldhariduse reform 1934. aastal (täiendatud 1937), mis lõi algkooli ja gümnaasiumi vahele uue kooliastme – keskkooli. 5-klassilise keskkooli esimesse klassi astuti pärast algkooli 4. klassi lõpetamist ($4+5=9$ kooliaastat). 1937. aastal said seadusliku aluse ka niisugused keskkoolid, kuhu astuti pärast 6-klassilise algkooli lõpetamist ($6+3=9$ kooliaastat). 5-klassilisi keskkooli nimetati nüüd progümnaasiumideks, 3-klassilisi reaalkoolideks. Mõlemasse koolitüüpi võeti algkooliõpilasi (*resp.* lõpetanuid) valikuliselt. Keskkoolile järgnes 3-klassiline gümnaasium. Nii pikenes gümnaasiumihariduse saamiseks õppeaeg 11-lt kooliaastalt 12-le, mis hariduslikust vaatekohast oli kiiduväärne. Keskkooli (gümnaasiumi) õpilaste arv hakkas 1930. aastate keskpaigast taas vähehaaval suurenema.

Kahjuks tabasid hariduselus teostatud ümberkorraldused küllalt valusasti algharidust. Eelkõige sellega, et koolikohustuse vanusepiiri alandati 16-lt eluaastalt 14-le. Keskkooli astujad lahkusid algkoolist kaks aastat enne selle lõpetamist. Algkooli lõpuklassid jäid ilma paljudest andekatest ja edasipüüdlikest õpilastest, algkoolilõpetanu edasiõppimisvõimalused kitsenesid järsult. Olukorda normaliseeris reaalkoolide loomine. 1930. aastate lõpul oli näha, et reaalkool võitis kiiresti populaarsust ja vajadus nende koolide järele kasvas. See tähendas ka algkooli uut tugevnemist, uusi perspektiive algkoolilõpetajatele, samas kindlustunnet algkoolilõpetajatelegi.

³² Riigi Teataja 1931, 28. mai, nr 43, lk 561–564.

³³ M. Meiusi, Mälestuskilde Tallinna Pedagoogiumist ja Tallinna Õpetajate Seminarist. – Eesti Õpetajate Keskühingu häälekandja. Bülletään nr. 26. Tartu Õpetajate Seminari erinumber. Stockholm, 1978, lk 38, 40.

³⁴ F. Eisen, Algkooliõpetajate ettevalmistusest iseisvas Eestis. – Haridus 1990, nr 6, lk 41.

³⁵ L. Andresen, Õpetajate seminarid... lk 15.

³⁶ Võru Õpetajateseminar. Tegevus ja... lk 3.

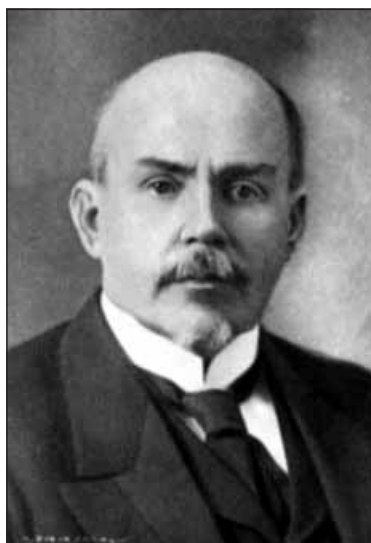
³⁷ L. Andresen, Õpetajate seminarid... lk 15.

Ühtlasi kujundati 1937. aasta "Kutsehariduslikkude õppeasutiste seadusega" üldharidusega paremini seostatud kutsehariduse alused.³⁸ 9. kooliaastaga lõppevale keskkoolile järgnesid kõrgema astme kutsekoolid, mille lõpetanud võisid pääseda kõrgkooli. Uus koolikorraldus püüdis tagada kasvava põlvkonna sotsiaalset turvalisust (paremad väljavaated töö leidmiseks) ja ühiskonna vajaduste rahuldamist haritud tööjõuga tugevama riikliku kontrolli all.

Sellesse uude süsteemi sobitati taas algkooliõpetajate seminarid Tallinnas ja Tartus, nüüd kõrgema astme kutsekoolidena. Uus seminaritüüp seadustati riigivanema dekreediga 28. maist 1937.³⁹ Seminari võeti nüüd progümnaasiumi ja reaalkooli või keskkoolile vastava kutsekooli lõpetanuid ja õppeaeg oli neli aastat (10.–13. kooliaastani). Lõpetajatel olid gümnaasiumilõpetaja õigused (§24). Et valitsus saaks kujundada algkooli õpetajaskonda soovitud suunas, oli haridusministril nüüd õigus anda määrusi õpilaste vastuvõtmise kohta mitte ainult soo, vaid ka päritolu järgi (§4).

Võrreldes varasemate seminaridega oli uutes üldine õppeaeg pikenenud ühe aasta võrra ja jäänud samale tasemele pedagoogiümiga. Õpetajakutseks valmistumiseks oli nüüd aga aega mõnevõrra rohkem. Nii püüti kõrvaldada pedagoogiümide tegevuses ilmnenud kitsaskohti ja samuti endiste seminaride puudusi, pikendades kolme aasta võrra (6-lt 9-le) seminari baasharidust. Radikaalsemad lähendused, näit algkooli õpetajate ettevalmistamine kõrgkoolis, jäeti kõrvale. Need ei vastanud ilmselt juhtivate ringkondade mõtteladile, arvestada tuli ka riigi majanduslike võimalustega ja suunaga kõrgkoolidesse võetavate üliõpilaste arvu limiteerimisele.

Esiialgu jäid töötama ka pedagoogiümide, sest uued seminarid ei andnud veel lõpetanuid. 1938/39. õppeaastal tegutses viis pedagoogilist õppeasutust 255 õpilasega: Tallinna pedagoogium 66 õpilasega, pedagoogiline klass selle juures 32 õpilasega, seminarid Tallinnas

H. N. Bauer (1874–1927), kõrgharidusega ajaloo ja saksa keele õpetaja. Aastatel 1911–1927 Tallinna Linna Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi direktor, 1921–1922 haridusminister. Vabadusristi kavaler sanitaartöö eest sõjas. Pärandas oma vara kooli vaesemate õpilaste toetamiseks.

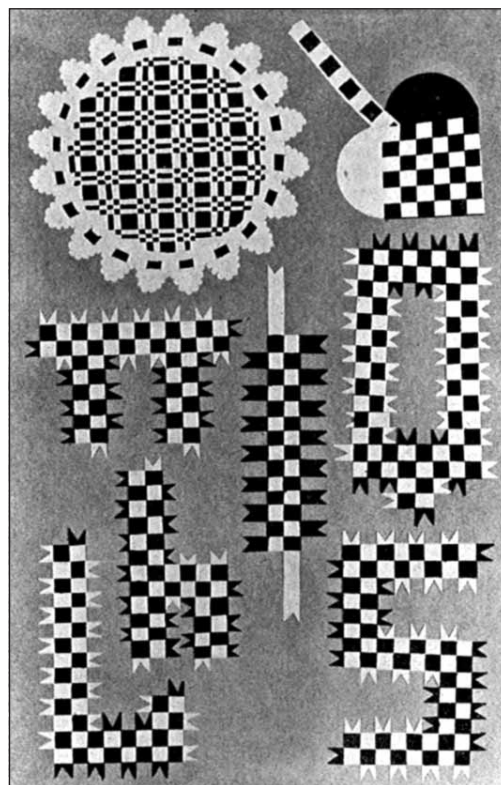
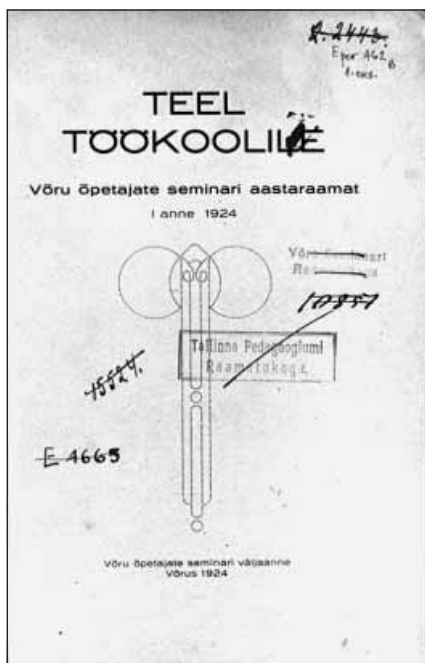
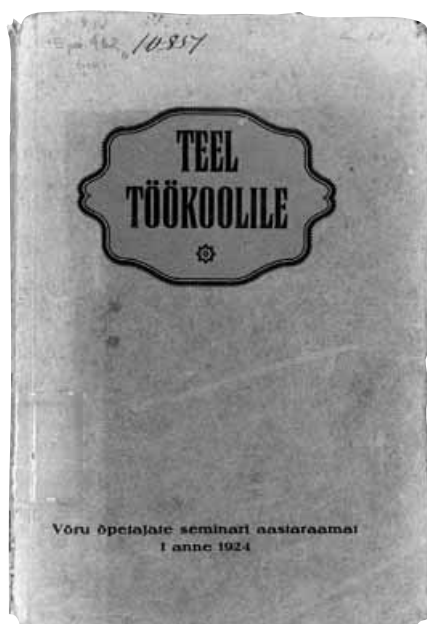
Rmt: Eesti Vabadusristi kavalerid. Tallinn, 1935.

Võru Õpetajate Seminari väljaanne. Autorid õpetaja Paul Hinnov ja direktor Johannes Käis. Kaanel Pestalozzi mälestussammas Iverdonis.

³⁸ Riigi Teataja 1937, 2. juuli, nr 53, lk 1084–1088.

³⁹ Riigi Teataja 1937, 8. juuni, nr 46, lk 954–956.

Aastaraamatut "Teel töökoolile" anti välja 6 köidet 1924–1930. 7. köite andis välja pedagoogiline ühing Võru Seminar.

Võru seminari õpilaste tööd. Rmt: Võru Õpetajate Seminar. Võru, 1936.

Võru seminari õpilaste punumistöid. Võru Õpetajate Seminari aastaraamatust "Teel töökoolile III". Võru, 1926.

ja Tartus 133 õpilasega ja E. Lenderi lasteaednike eraseminar Tallinnas 24 õpilasega.⁴⁰

Seminaride kaitsjad rõhutasid seminarikasvandike rahvalähedust, õigemini talurahvalähedust, sest maalapsed olidki nendes õppeasutustes tugevas ülekaalus.⁴¹ Seminarid asusid osalt väikelinnades, Läänemaa seminar 1924. aastast Uuemõisas, kus direktor Johannes Õunapuu kavatses sellele anda "maakasvatuskodu" ilme ja õpilastel võimaldada suvel koolitalus põllutööd teha. Iseloomulike mõtteid leidub Läänemaa seminari pedagoogikanõukogu protokollis 1922. aastast: "Õpetaja-põllumees seisab rahvale ligemal kui teised õpetajad. Seda näitab rahva lugupidamine nende õpetajate vastu, kes on lõpetanud seminari Valgas, Kuudal ja Kaarmas, kus põllutööd ja aiandust õpetati." Ja edasi: "Õpetaja-põllumees ei kaldu oma ilmavaates nii kergesti äärmusse."⁴² Tegelikult aga ei nõudnud alanud ajajärk enam õpetajalt kuigivõrd oskust anda talurahvale agronoomilisi teadmisi ja eeskuju. Selle ülesande võtsid üha suuremas ulatuses endale agronoomid-konsulendid, põllumajanduskoolide eriainetes õpetajad, katsejaamade töötajad jt, kelle arv iseseisvas riigis kiiresti kasvas. Algkooliõpetaja peaülesandena nähti laste ajakohast õpetamist ja kasvatamist koolis, kooliväliselt peeti tänuväärseks osalemist ümbruskonna vaimse kultuuri edendamisel, eriti vabaharidustöös.

⁴⁰ A. Lepp, Lõpetanute arv õppeasutis 1919–39. a. – Eesti Statistika 1940, nr 1–6, lk 227.

⁴¹ V. Horm, Koolile pühendatud elu. Johannes Käisi elukäik. – Rmt: Koolile pühendatud elu. Johannes Käis 1885–1950. Koost F. Eisen. Tallinn, 1985, lk 133.

⁴² Läänemaa Õpetajateseminar 1921–1931. Läänemaa Seminari väljaanne. Haapsalu, 1931, lk 44.

⁴³ A. Kuks, Algkooli õpetajate kutseline ettevalmistus. – Kasvatus 1922, nr 18, lk 301; A. Kuks, Kas pedagoogium või seminar? – Päevaleht 1930, 23. mai, nr 139. Seejuures pidas A. Kuks ikkagi väga vajalikuks majapidamise ja aiatöö õpetamist nii seminari- kui ka pedagoogiumiõpilastele.

⁴⁴ M. Raud, Eesti kool aegade voolus. Koolinõuniku mälestusi II. Kirjastus EMP Stockholm, 1965, lk 25.

Pedagoogiumid avati ülikoolilinnas ja pealinnas, mis samuti oli kujunemas ülikoolilinnaks. Seega võib pedagoogiumis näha katset koondada algkooliõpetajate ettevalmistamine maa peamistesse kultuuri- ja teaduskeskustesse. Seminaris heiaustus aga – paljudele ajakohastele ja positiivsetele joontele vaatamata – möödunud aegade taotlus luua talurahvaintelligentsi, keda tuleb linnakultuurist eemale hoida.

Maalähedus ühelt poolt, linlikkus ja elitaarsus teiselt poolt olid vastandid, mis ilmestasid kogu selleaegset eesti kultuuri, vaevalt oleks mõtet neist kumbagi halvustada. Ent intelligentsi kujunemispäigana olid suuremad kultuurikeskused siiski eelistatavamad.⁴³ Samuti tuleb tunnistada tõsiasja, et aeg nõudis õpetajalt järjest enam teadmisi, seega ka pikemat õppimisaega.

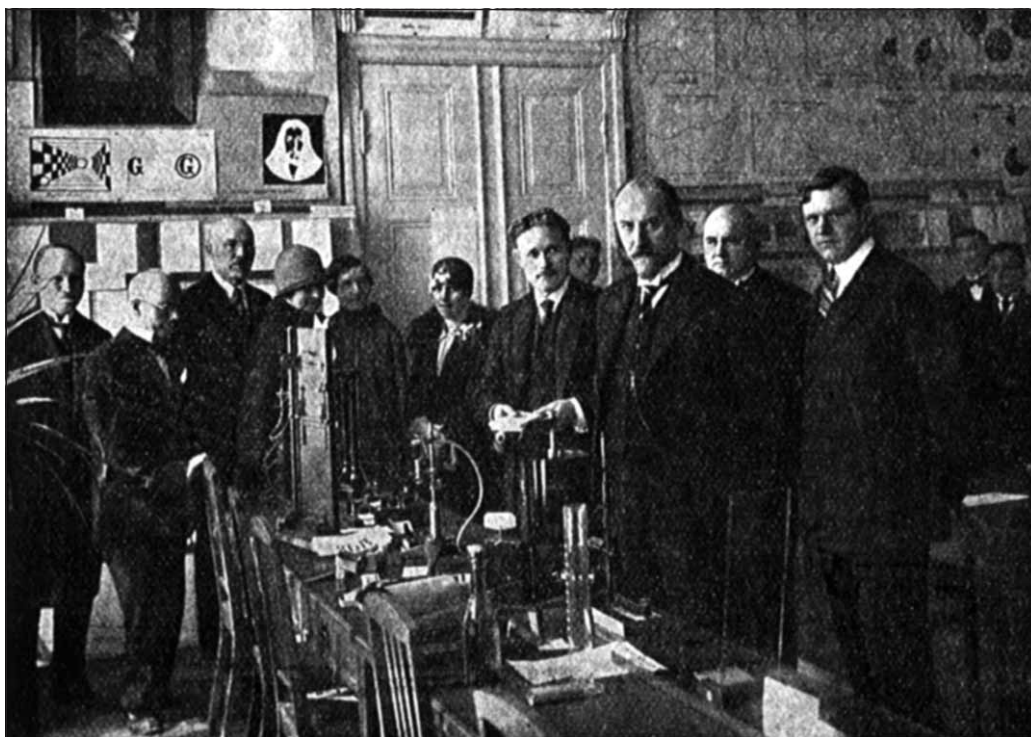
Uute seminaride kui kõrgema astme kutsekoolide miinuseks jäi pedagoogiumidega võrreldes vähenenud akadeemilisuse aste: nad ei järgnenud gümnaasiumile, õpilased pidid täieliku keskhariduse omandama taas üheaegselt pedagoogilise õppega. Samas ei põhinenud eesti seminar 1930. aastate lõpul enam algkoolil, vaid juba keskkoolil. Oli astunud samm edasi, pikaajaline algkoolile järgnevate seminaride traditsioon oli Eestis lüüa saanud. Uued seminarid asusid vaid Tallinnas ja Tartus. Nii ei taastatud üle maa hajutatud seminaride 19. sajandist pärit tava. Kahjuks asusid aga seminarid riigikoolide ja gümnaasiumidega võrreldes viletsates ja kitsastes ruumides, ka muud ainelised tingimused vajasid tungivalt parandamist.⁴⁴

Algkooliõpetajate ettevalmistust ei suudetud Eestis 1920.–1930. aastatel akadeemilisele kõrgkooli tasandile tõsta, kuigi vastavaid ettepanekuid tehti ja kaaluti. Ent oma majanduslike võimaluste ja vaimse potentsiaali piires mindi ikkagi kaasa pedagoogikahariduse üldiste suundumustega.

Pedagoogika ei saa püsida kivinenud tõdede najal. Hariduse areng vajab nii tasakaalukat järjepidavust kui ka loomingulist uuenduslikkust. Aastail 1919 ja 1921 asutatud seminarid said töötada ligikaudu kümnekond aastat, välja kujuneda ja jätta püsiva jälje

hariduslukku. 1920. aastate lõpul ja 1930. aastatel tuli algkooliõpetajate ettevalmistamisel läbida muudatuste ajajärk, mis paratamatult viljakat tööd mõneti häiris. Nn uued seminarid ei jõudnudki 1940. aastaks neis peituvaid võimalusi avada.

Aeg, kui seda Eesti Vabariigile tol korral oleks veel antud, oleks kindlasti kaasa toonud ümberkorraldusi ka algkooliõpetajate ettevalmistamisel. Seda enam, et 1930. aastate lõpul, mil tehti tõsiselt arendavat tööd kesk-, kutse- ja kõrghariduse vallas (Tallinna Tehnikaülikooli asutamine), sai üha selgemaks, et suuremat tähelepanu ja uusi impulsse vajas ka algharidus. **T**

Jaan Tõnissonist vasakul seminari direktor Juhan Tork.
Rmt: Tartu Õpetajate Seminar 1828–1928. Tartu, 1929.